

КОМПЛЕКСНА СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ПОРУШЕННЯМИ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

COMPREHENSIVE SYSTEM OF SPEECH THERAPY ASSISTANCE TO CHILDREN WITH WRITTEN SPEECH DISORDERS AT YOUNGER SCHOOL AGE

У статті висвітлено актуальну проблему подолання порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку шляхом реалізації комплексної системи логопедичної допомоги. Акцентовано увагу на необхідності впровадження системного, поетапного та індивідуалізованого підходу до корекції дисграфії, дислексії та інших порушень писемного мовлення, що спостерігаються в учнів на початковому етапі навчання. Обґрунтовано, що писемне мовлення як форма мовленнєвої діяльності формується на основі достатнього розвитку фонематичних процесів, граматичних структур, зорового та слухового аналізу, моторної координації, а отже, його порушення мають комплексний характер.

У межах статті теоретично обґрунтовано комплексну систему логопедичної допомоги, яка включає діагностичний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнювальний етапи. Наголошено на важливості комплексної діагностики порушень, що поєднує аналіз мовленнєвих, когнітивних і психоемоційних характеристик учнів. Визначено ефективні методи і прийоми логопедичної роботи відповідно до типу порушень (артикуляційно-акустична, акустична, аграматична, оптична та моторна форми дисграфії).

У статті окрему увагу приділено значенню міждисциплінарної взаємодії фахівців у процесі організації логопедичної допомоги: логопеда, психолога, вчителя початкових класів, асистента дитини, соціального педагога, а також батьків. Обґрунтовано ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій у логопедичній практиці: інтерактивних презентацій, мультимедійних вправ, онлайн-платформ, які посилюють мотиваційний компонент та забезпечують індивідуалізацію навчання. Проаналізовано специфіку логопедичного супроводу дітей з порушеннями писемного мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища, зокрема через створення індивідуальної програми розвитку, що передбачає окремий логопедичний компонент.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням дидактичних матеріалів, створенням адаптованих цифрових платформ для логопедичної корекції та інтеграцією когнітивно-поведінкових методик у роботу з порушеннями писемного мовлення у молодших школярів.

Ключові слова: порушення писемного мовлення, логопедична допомога, дисграфія,

дислексія, корекційна робота, молодший шкільний вік, міждисциплінарна взаємодія, інклюзивна освіта, індивідуальна програма розвитку, логопедичний супровід.

The article addresses the problem of correcting written language disorders in primary school children through the implementation of a comprehensive speech therapy support system. Written language is considered a complex form of speech activity that relies on the development of phonemic processes, grammatical structures, visual and auditory perception, and motor coordination. Therefore, its impairment is multifactorial and requires integrated intervention. The proposed model of speech therapy assistance includes diagnostic, corrective-developmental, monitoring, and summarizing stages. Each stage is described in detail with regard to the speech and psychophysiological characteristics of junior students. Particular attention is given to the importance of comprehensive diagnosis and the application of differentiated correctional strategies based on the specific type of writing disorder (articulatory-acoustic, acoustic, agrammatic, optical, or motor dysgraphia).

The study emphasizes the importance of interdisciplinary cooperation between speech therapists, psychologists, primary school teachers, special educators, and parents in the development and implementation of individualized speech therapy programs. The use of information and communication technologies (ICT), such as multimedia exercises, digital tasks, and interactive platforms, is highlighted as a means of enhancing student motivation and improving the effectiveness of correctional work. The article also outlines the role of speech therapy support in inclusive education, particularly through the development of Individual Development Programs (IDPs) that include a separate speech therapy component. Examples of practical exercises, methodological recommendations, and interaction models are presented for specialists working in both general and special education settings.

Further research prospects include the development of adapted digital tools and cognitive-behavioral interventions aimed at improving written communication skills in children with language impairments.

Key words: written language disorders, speech therapy support, dysgraphia, dyslexia, corrective intervention, primary school age, interdisciplinary cooperation, inclusive education, individual development program, speech therapy support.

УДК [376+37.013.82]:616.89-008.434-053.5(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/85.2.13>

Соколова Г.Б.,

докт. психол. наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії педагогічних наук України,
директор
Навчально-наукового інституту
фізичної культури, спорту
та спеціальної освіти Державного
закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Горбатюк О.Л.,

докт. філос. зі спец. 016
Спеціальна освіта,
викладач-стажист кафедри
спеціальної та інклюзивної освіти
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Чеснокова В.О.,

студентка II курсу магістратури
Навчально-наукового інституту фізичної
культури, спорту та спеціальної
освіти Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Проблема порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку є однією з актуальних у сфері сучасної логопедії. Освітні реалії сьогодення вимагають від учнів сформованих

навичок читання й письма вже на початкових етапах навчання. Водночас, значна частина дітей стикається з труднощами оволодіння писемним мовленням через різні порушення мовленнєвого та психофізичного розвитку. Поширення дисграфії та

дислексії зумовлює необхідність своєчасного логопедичного втручання. Існуюча практика свідчить про недостатню ефективність окремих методик, які не враховують комплексного підходу до корекційної роботи. Важливою залишається проблема діагностики, індивідуалізації та поетапності логопедичного впливу. Наявні програми часто орієнтовані на загальні труднощі письма, не враховуючи глибину та структуру порушень. Особливої уваги потребують діти з поєднаними мовленнєвими та пізнавальними труднощами. Вирішення проблеми можливе за умови розробки комплексної системи логопедичної допомоги, що поєднає класичні та інноваційні методи. Така система має базуватися на міждисциплінарному підході, інтеграції педагогічних, психологічних та логопедичних засобів впливу. Вона повинна передбачати індивідуалізацію корекційного маршруту для кожної дитини. Отже, актуальність дослідження визначається необхідністю наукового обґрунтування й практичного впровадження ефективної комплексної системи логопедичної допомоги дітям з порушеннями писемного мовлення у молодшому шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порушень писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку розглядається у працях багатьох сучасних науковців. Зокрема, у роботах Л. Тенцер, Н. Чередніченко та Д. Горбачової висвітлено типові особливості дисграфії та дислексії у дітей, а також принципи їх класифікації [7, 8]. Значна увага приділяється діагностиці порушень писемного мовлення, яка передбачає всебічне вивчення мовленнєвого, психічного та когнітивного розвитку дитини [1, 7, 8].

У працях Е. Данілавичюте та Ю. Рібцун обґрунтовано важливість раннього виявлення порушень письма та впровадження індивідуалізованих програм корекції [1, 4]. Дослідники підкреслюють, що труднощі писемного мовлення мають нейропсихологічне підґрунтя, що потребує комплексного підходу до корекційної роботи.

У сучасних умовах все більшої популярності набуває використання міждисциплінарного підходу, про що свідчать праці Г. Соколової та К. Кучиної, які наголошують на важливості взаємодії логопеда, психолога, вчителя та батьків [6]. Ю. Пінчук акцентує увагу на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій у логопедичній роботі з дітьми, які мають порушення писемного мовлення [3].

Окремі автори, зокрема Г. Соколова та А. Єшану, пропонують ефективні методики подолання дисграфії, які базуються на інтеграції сенсорних, мовленнєвих і когнітивних вправ [5]. Дослідження В. Ільяної доводять, що включення ігрових форм навчання та логопедичних тренінгів сприяє покращенню якості письма у дітей з порушеннями [2].

Проблема корекції дислексії також знаходить відображення у працях Е. Данілавичюте, Л. Тенцер та Н. Чередніченко, які обґрунтовують ефективність поетапної логопедичної програми на базі розвитку фонематичних процесів та просторових уявлень [1, 7, 8]. Разом з тим, залишається недостатньо розробленим питання створення цілісної системи логопедичної допомоги, яка враховувала б індивідуальні потреби дітей, структуру мовленнєвого дефіциту та динаміку корекції.

Потребує подальшого вивчення питання ефективного поєднання традиційних та інноваційних методів логопедичної корекції. Аналіз джерел засвідчує, що більшість дослідників акцентують увагу на окремих аспектах порушень писемного мовлення, тоді як цілісний підхід, побудований на системності, поетапності та індивідуалізації, висвітлено фрагментарно. Отже, сучасний науковий дискурс створює підґрунтя для подальших розвідок у напрямі вдосконалення логопедичної допомоги дітям з порушеннями писемного мовлення молодшого шкільного віку. Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявність значної кількості досліджень, недостатньо опрацьованим залишається питання цілісної системної корекції писемного мовлення з урахуванням індивідуальних особливостей дітей молодшого шкільного віку. Брак адаптованих логопедичних програм, що поєднують традиційні й інноваційні методи, ускладнює ефективну реалізацію корекційного процесу. Недостатньо вивчено вплив міждисциплінарної взаємодії фахівців на динаміку мовленнєвого розвитку дитини. Практично не розроблено механізмів диференційованої логопедичної допомоги при поєднаних порушеннях мовлення та письма. Крім того, потребує наукового обґрунтування система оцінювання ефективності логопедичної корекції писемного мовлення в умовах інклюзивного навчання.

Мета статті. Науково обґрунтувати комплексну систему логопедичної допомоги дітям молодшого шкільного віку з порушеннями писемного мовлення, яка передбачає діагностику, індивідуалізацію корекційного процесу та впровадження ефективних традиційних і інноваційних методів з урахуванням міждисциплінарної взаємодії фахівців.

Виклад основного матеріалу. Писемне мовлення є складною формою мовленнєвої діяльності, що вимагає достатньої сформованості фонематичного слуху, лексико-граматичних засобів, навичок звукового аналізу і синтезу, просторової орієнтації та зорової пам'яті. У дітей молодшого шкільного віку нерідко спостерігаються порушення писемного мовлення, зокрема дисграфія, дислексія, аграфія та інші прояви мовленнєвої недостатності, які негативно впливають на загальний рівень навчальних досягнень і соціальну адаптацію.

Ефективна корекція таких порушень вимагає впровадження комплексної системи логопедичної допомоги, що передбачає індивідуалізований і поетапний підхід [1, 7].

Насамперед, варто зазначити, що порушення писемного мовлення у дітей молодшого шкільного віку часто мають органічну або функціональну природу. До основних чинників їх виникнення належать недорозвинення фонематичних процесів, порушення мовленнєвого слуху, обмежений словниковий запас, загальний недорозвиток мовлення, низький рівень розвитку когнітивних процесів, а також педагогічна занедбаність або недостатня мовленнєва стимуляція в дошкільному віці. Як свідчать дослідження Н. Чередніченко та Д. Горбачової механізми порушень письма мають тісний зв'язок із дефіцитом розвитку мовної системи в цілому [8].

Як зазначає Л. Тенцер, робота логопеда має ґрунтуватися на комплексній діагностиці, яка включає вивчення стану зв'язного мовлення, фонематичних процесів, граматичної будови, лексики, слухової, зорової та моторної пам'яті, загального психічного розвитку дитини. Зокрема, широко застосовуються методики дослідження стану фонематичного слуху (наприклад, тест «розрізни – повтори»), методи оцінювання просторових уявлень (вправи на орієнтацію в аркуші паперу), а також аналіз типових помилок у письмових роботах учня. Важливою частиною логопедичного обстеження є аналіз продуктивності письма: наявність замінів звуків, пропусків, спотворень, порушення написання складних слів, труднощі в написанні слів з м'якими та твердими приголосними, тощо. Це дозволяє визначити тип дисграфії (артикуляційно-акустичну, акустичну, аграматичну, оптичну, моторну або змішану) та розробити відповідний корекційний маршрут [7].

Комплексна система логопедичної допомоги повинна охоплювати декілька етапів: діагностичний, корекційно-розвивальний, контрольний та узагальнювальний. На першому етапі проводиться ретельне логопедичне обстеження, за результатами якого визначається не лише характер порушення, а й рівень сформованості загального мовленнєвого розвитку дитини. Другий етап передбачає безпосередню реалізацію індивідуалізованого корекційного плану. Важливо, щоб логопед працював у тісному контакті з класним керівником, шкільним психологом, батьками дитини та іншими фахівцями. Залучення мультидисциплінарної команди дозволяє врахувати всі аспекти розвитку дитини: емоційний стан, рівень мотивації, особливості навчальної діяльності та поведінки [6, 7].

Корекційна програма повинна включати мовленнєві, психолого-педагогічні та когнітивні вправи. Залежно від типу порушення писемного

мовлення застосовуються такі методи, як фонематичні тренування, автоматизація звуків у словах і фразях, формування навичок звукового аналізу, орфографічні диктанти, вправи на розвиток граматичного ладу мови, а також графомоторні завдання. Наприклад, у разі аграматичної дисграфії акцент робиться на граматичному оформленні речень, узгодженні слів у роді, числі, відмінку. У разі оптичної дисграфії ефективними є вправи на диференціацію схожих за графічним образом літер (п, т, ш; м, и, ш), орієнтацію на аркуші, написання літер у дзеркальному відображенні тощо [8].

Ефективними методами також є використання блоків вправ на розвиток зорового і слухового сприймання, логіко-граматичних структур, семантичного аналізу тексту, розвиток мовленнєвої пам'яті. Доцільно використовувати комп'ютерні логопедичні програми, інтерактивні завдання, презентації та цифрові вправи, які зазвичай краще сприймаються сучасними дітьми й стимулюють їхню навчальну мотивацію. Проте впровадження цифрових технологій має відбуватися з урахуванням вікових особливостей та психофізичного стану дитини. Наприклад, мультимедійна програма «Логопед+», ігрові платформи на базі PowerPoint або Canva, Google Jamboard для візуалізації фонемних і лексичних вправ є доречними для логопедичної практики в індивідуальній або підгруповій роботі [3].

Варто підкреслити важливість дотримання принципів системності, поетапності та доступності в організації логопедичної допомоги. Робота повинна бути спрямована не лише на подолання окремих помилок, а й на формування загальної мовленнєвої компетентності, розвиток навичок самоконтролю й мовленнєвого самовиправлення. З цією метою ефективним є застосування методу мовленнєвих щоденників, в яких учні фіксують власні спостереження за мовними помилками, приклади правильного використання слів і форм, а також виконують міні-завдання за вказівкою логопеда. Такий підхід сприяє усвідомленню оволодінню нормами письма та розвитку метамовної свідомості.

Особливе значення має робота з батьками дітей, які мають порушення писемного мовлення. Логопед має не лише інформувати батьків про особливості порушення та методи його подолання, але й залучати їх до участі в корекційних заходах, надавати інструкції для домашніх занять. Практика свідчить, що діти, чиї батьки беруть активну участь у логопедичному процесі, демонструють кращу динаміку розвитку писемного мовлення. Для цього доцільно використовувати індивідуальні консультації, групові заняття для батьків, розробку методичних пам'яток, зошитів домашніх завдань, відеоінструкцій [6].

Окремим напрямом у логопедичній роботі є робота з дітьми в інклюзивному середовищі, де

важливо забезпечити підтримку індивідуальних освітніх потреб учнів із мовленнєвими порушеннями. У такому випадку корекційна допомога має інтегруватися в освітній процес, а логопед тісно взаємодіяти з учителем інклюзивного класу. Ефективним є створення індивідуальної програми розвитку (ІПР), яка містить розділ з логопедичного супроводу, конкретизує цілі, очікувані результати, методи, засоби та терміни реалізації. ІПР дозволяє побудувати навчання з урахуванням сильних і слабких сторін розвитку дитини, що значно підвищує ефективність корекції.

Контрольний та узагальнювальний етапи комплексної системи передбачають систематичне оцінювання результатів логопедичної роботи. Для цього використовуються динамічні спостереження, аналіз змін у мовленнєвому та писемному розвитку, повторна діагностика, зіставлення письмових робіт, тестування. Зіставлення результатів на початку і в кінці впровадження корекційної програми дозволяє зробити висновки щодо ефективності обраних методів, корегувати подальшу роботу, а також сформулювати рекомендації для подальшого навчання дитини в загальноосвітньому середовищі.

Таким чином, комплексна система логопедичної допомоги дітям з порушеннями писемного мовлення має включати діагностику, розробку індивідуального маршруту, впровадження корекційно-розвивальних заходів, співпрацю з батьками та педагогами, контроль результативності. Сучасний підхід передбачає поєднання традиційних методик і новітніх засобів (ІКТ, інтерактивні методи, проєктна діяльність), що дає змогу підвищити мотивацію учнів і забезпечити стабільні позитивні результати. Не менш важливим є створення доброзичливої, стимулюючої до розвитку атмосфери під час занять, оскільки емоційний комфорт є важливою умовою успішного оволодіння писемним мовленням. Успішна реалізація корекційної системи також залежить від рівня професійної компетентності логопеда, його вміння працювати в команді та підтримувати індивідуальний контакт з дитиною.

Висновки. Комплексна система логопедичної допомоги дітям з порушеннями писемного мовлення у молодшому шкільному віці є важливим засобом покращення їхнього навчального та мовленнєвого розвитку. Вона передбачає поетапну діагностику, індивідуалізацію корекційного процесу та застосування різноманітних традиційних і інноваційних методик. Співпраця логопеда з педагогами, психологами та батьками сприяє більш ефективній реалізації корекційних заходів. Використання

інформаційно-комунікаційних технологій підвищує мотивацію дітей та покращує якість логопедичної роботи. Особлива увага має приділятися формуванню метамовної свідомості та навичок самоконтролю в процесі навчання письма. Інклюзивний підхід та розробка індивідуальних програм розвитку забезпечують підтримку кожної дитини з урахуванням її особливостей. Регулярний контроль та оцінка результатів дозволяють коригувати логопедичний маршрут і підвищувати ефективність допомоги. Впровадження комплексної системи сприяє зниженню кількості типових помилок у письмі та покращенню комунікативної компетентності учнів. Це позитивно впливає на їхню самооцінку, соціальну адаптацію та навчальну успішність. Отже, комплексний підхід є ключем до успішної корекції порушень писемного мовлення у молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данілавичюте Е. А. Діагностика стану сформованості складових мовленнєвої діяльності, що зумовлюють оволодіння навичок читання. Теорія і практика сучасної логопедії. Київ : Актуальна освіта, 2006. Вип. 3. С. 119–136.
2. Ільяна В. М. Попередження дислексій у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку: навч.–метод. посіб. Київ : [б.в.], 2014. 120 с.
3. Пінчук Ю. В. Зміст спільної діяльності логопеда і психолога при подоланні дисграфії в учнів молодших класів загальноосвітньої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. №18. С. 195–199.
4. Рібцун Ю. В. Програми з корекційно-розвивальної роботи «Корекція розвитку» для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий, 1–4 класи). Київ, 2015. 64 с.
5. Соколова Г.Б., Єшану А.В. Розвиток вербально-сенсового праксису як основи навичок читання в дітей молодшого шкільного віку з дислексією. *Габітус*. 2023. №52. С. 88–93.
6. Соколова Г. Б., Кучіна К. О. Теоретичні підходи до вивчення проблеми дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови : науково-методичний збірник. Київ, 2023. Випуск 22. С. 120–134.
7. Тенцер Л. В. Діагностика та корекція дисграфії у молодших школярів: дис. канд. пед. наук: 13.00.03/ Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2021. 310 с.
8. Чередніченко Н. В., Горбачова Д. М. Формування фонетико-графічної грамотності у молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах корекційного навчання : навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2016. 212 с.